

תוכן העניינים

	ז	פתח דבר
[209]	1	א. שאלת יסוד – שיטת י"נ אפשטיין
[226]	18	ב. תולדות המחקר – שיקולים עקרוניים
[245]	37	ג. עולמם של לומדי התורה
[259]	51	ד. דרכי הלימוד
[282]	74	ה. ספרים בעולמם של חז"ל
[300]	92	ו. 'הנכתבה המשנה'?
[319]	111	ז. המעבר מלימוד על פה ללימוד מן הכתב – הגאונים
[331]	123	ח. סיכום
[356]	148	נספחים (א – יד)
[378]	170	קיצורים ביבליוגרפיים

מפתחות

179	מבוא למפתחות
	1. ספרות חז"ל
181	א. משנה
182	ב. תוספתא
183	ג. מדרשי הלכה
184	ד. מגילת תענית, סדר עולם רבה
184	ה. תלמוד ירושלמי
187	ו. תלמוד בבלי
194	ז. מסכתות קטנות
194	ח. מדרשי אגדה
196	2. תרגומים, פייטנים
197	3. ספרות הגאונים
200	4. ראשונים, ספרות קראית
206	5. אחרונים
208	6. אישים / חוקרים
211	7. נושאים
214	8. מילים, מונחים וביטויים
216	9. תיקונים
217	10. רשימת קיצורים
218	11. רשימת ספרות שלא נכללה בביבליוגרפיה

'תורה שבעל פה' פשוטה כמשמעה

כוחו של קוצו של יו"ד

יעקב זוסמן

א

שגור בפי כולנו המונח האנכרוניסטי 'תורה שבעל פה'¹ ככינוי כולל לספרות חז"ל, אף על פי שספרות זו — על כל מרכיביה — כתובה ומונחת לפנינו זה מאות בשנים. ראשיתו של המונח בוודאי בימי קדם כאשר עוד קיימת הייתה ההבחנה הפשוטה והפיזית בין 'תורה שבכתב', זו שנמסרה ל'משה מסיני' בכתב, ובין זו שנמסרה לו על פה, והגיעה אלינו דרך 'נביאים לאנשי כנסת הגדולה', ומהם לתלמידיהם ולתלמידי תלמידיהם. השאלה היא מתי חל המפנה הגדול ומאימתי החלו להעלות על הכתב את ספרות חז"ל והיא פסקה מלהיות 'תורה שבעל פה' כפשוטה, על פה ממש. כלום היה זה מפנה חד וברור, החלטה שנתקבלה משום מה, בזמן מן הזמנים, על ידי קבוצת חכמים כלשהם, או שמא היה זה תהליך אטי, התפתחות טבעית, מסיבות כלשהן. האם הבחינו חז"ל בשעתם בין כתיבות למיניהן — כגון רישומים אישיים, אקראיים ובלתי רשמיים — ובין כתיבה מתוכננת, פורמלית וסמכותית; ושאלות מרובות אחרות כיוצא באלה. שאלות יסוד אלו בהווייתה של תורה שבעל פה מנסרות בחלל עולמו של בית המדרש מאז ומעולם, הן לא ירדו מעל הפרק מאז נתנו חכמים את דעתם הביקורתית

* מאמר זה, ביסודו ובעיקרו, עמד להתפרסם בראשית שנות השמונים ב'תריבין', בעריכתו של מורנו פרופ' א"א אורבך ז"ל (ראה תעודה א [תש"ם], עמ' 31 הע' 46 ומחק"ת א [תש"ן], עמ' 108 הע' 203). למרות פניותיו החוזרות ונשנות של העורך, עיכבתי את פרסום המאמר מסיבות שונות. משלא זכיתי שהמאמר יופיע בחייו, הריני מקדישו לזכרו של רבנו המנוח — יהי זכרו ברוך.

הנושא עצמו היה קרוב מאוד ללבו של פרופ' אורבך ז"ל, והוא חזר אליו בהזדמנויות שונות ובהקשרים מגוונים, בשיעוריו על פה ובכתביו (ראה למשל: חז"ל, עמ' 254 ואילך; ההלכה, עמ' 191 ועמ' 226, וההערות שם; האנציקלופדיה העברית, ערך 'משנה', טור 645; 'מבוא למשנה', עמ' 430; תריבין ג [תשמ"א], עמ' 137; ולהלן עמ' 333 הע' 9); [וראה גם מה שציינתי, ותולדות ההלכה, סוף עמ' 57]. אני מקווה לחזור ולדון בנושא חשוב זה והשלכותיו בהזדמנות אחרת [ראה להלן עמ' 319 הע' *].

תודתי למר ישראל חוני ולמר דוד רוס, שנשאו עמי בעול הבאת המאמר לדפוס. תודה רבה והערכה מיוחדת לגב' אסתר גולדנברג, שטרחה על ניסוחו הסופי של המאמר, בהכנה רבה ובטוב טעם ודעת.

1 על המונח עצמו ('תורה שבעל פה') ראה להלן עמ' 227 הע' 8.

מבוא למפתחות

פרופ' זוסמן החליט לעשות מפתחות למאמרו "תורה שבעל פה" פשוטה כמשמעה, ובסופו של דבר להדפיס את המאמר מחדש עם המפתחות. שמחתי להיענות לבקשתו ולהכין מפתחות מפורטים למאמר שיקלו על המעיין. המפתחות כוללים מראי מקום למקורות התלמודיים שנזכרו במאמר וכן לספרות הראשונים והאחרונים, מפתח של שמות החוקרים, מפתח נושאים ומפתח מונחים. במפתח המקורות התלמודיים הובאו כל המקורות הנזכרים במאמר, ומקורות שיש בהם דיון, קצר או ארוך, סומנו בהדגשה. במפתח החוקרים נרשמו בעיקר מקומות שיש בהם התייחסות לחוקר או לשיטתו. במפתח הנושאים הודגשו העמודים שיש בהם דיון או אמירה משמעותיים על הנושא. במפתח המונחים הובאו רק אלו שנאמר עליהם דבר. כמו כן נוספה רשימה של ספרות מחקרית שלא נזכרה ברשימת הקיצורים הביבליוגרפיים שבסוף המאמר. תודתי לשלמי אפרתי, אשר ניאות לקבל עליו את הבאת המפתחות לידי גמר.

המפתחות ערוכים על פי מספור העמודים המקורי של החיבור, המודפסים בתחתית העמודים. המספרים הבאים בספרות זעירות, מימין למספרי העמודים, מציינים להערות באותם עמודים.

חנן בירנצוויג

ירושלים תשע"ט